

Szövegelünk.*

Bár az első de-kon-ferenc-ián mi magunk is résztvehettünk a konstruktivista irodalomelmélet dekonstrukciós születésénél, ahol is a szövegnek — sajnos nem számoltam pontosan össze mennyi, de — legalább öt tucatnyi definíciója szájalt elő, mégis érdemesnek látszik, hogy az ismétlésnek és a «kishalálnak» e metszéspontján felbukkanó szövegre, még egyszer, utoljára retrospektív pillantást vessünk. Fontos és elkerülhetetlen ez azért is, mert a mi mai «szájalásunk» „mása” [más-a, másika] egyrészt a 70-80-as évek francia kritikai, másrészt Georges Bataille 40-50-es évekbeli irodalmi és filozófiai törekvéseinek.

Miről is van szó?

A szöveg mindenütt és folyton-folyvást az egész nyelven keresztül beszél. Heidegger-parafrázis, vendégszöveg (intertexte), amelynek alanya eredetileg maga a lét. Az a fejlődés azonban, melyre a következőkben szeretnék rávilágítani, a szöveget [„a nyelv virágba borulását” (Barthes)] a léttel, a szubjektum létre ebredésével összefüggésben vizsgálja.

A francia kritika megújulását legautentikusabban a korábban nem éppen elméleti igényrel, de annál plasztikusabban definiált szöveg-fogalom alakulása, ill. magának a szöveg státuszának a változása mutatja. Míg a húszas évek orosz formalista törekvései, illetve a Prágai Kör az irodalmi mű megjelenését, struktúráját tartották szem előtt, a formalisták szövegein felnövekvő nemzedékek számára a struktúra rendező és létrehívó erején túl a hangsúly egyre inkább a (szöveg)alkotás és újraalkotás folyamataira helyeződött. E változás nyomán a szöveg már a hatvanas évek derekán irodalomelméleti kategóriává lépett elő. Tárgyból fogalom lett, s a

---

* Szeged, Mojo, 1993.

fogalmi mezejében végbemenő elmozdulások-elhal(l)ások az iskolák egymásutániságát vonták maguk után. Úgy tűnik, e folyamatot az irodalomtudományt körülölelő diskurzusok (tudományok) jelenléte, kölcsönös egymásba hallása határozza meg.

A századelő szülötte, de csak az ötvenes, ill. hatvanas évek meghatározó diskurzusa volt a szemiológia, amely ugyan a nyelvészetből nőtt ki, vizsgálódási területe a nyelvészeténél mégis sokkal szélesebb, hiszen a nyelv sajátos jelrendszerén kívül eső jelek és jelrendszerek tanulmányozását tűzte ki céljául. Előadásában Saussure úgy fogalmazott, hogy a szemiológia olyan általános tudomány, amely a »jelek életét tanulmányozza a társadalmi életen belül».*

Az általa feltárt általános törvényszerűségeket más jelrendszerek, így a nyelv rendszerével foglalkozó tudomány, a nyelvtudomány is hasznosíthatják. Minden jel. Az irodalmi mű is jel. A jel a jelölő (jelentő) és a jelölt (jelentett) szétválaszthatatlan egysége, ennek megfelelően a szöveg, a textúra az irodalmi mű fenomenológiai felülete, azaz a jelentő. Az irodalmi szemiotika a szöveget immanens módon kezelte, jel-tárgyként (nem peirce-i értelemben), mindenféle tartalmi referencia lehetősége nélkül, a formában találva meg a jelentettet. Barthes szerint a szöveg megközelítése ez idő tájt leginkább a 19. századból örökölt pozitívista módszerrel történt. Az az episztemológiai mutáció, melynek eredményeként egy új szöveg-tárgy-fogalom alakult ki, csak később, két, eddig egymással nem kommunikáló episztémé, a freudi pszichoanalitika és a marxizmus diskurzusának találkozásából született. Ez utóbbiról, amely pedig olyan alapvetően hatott a hatvanas és hetvenes évek francia intellektuális életében (lásd az új kritika *Tel Quel* körének szoros kapcsolatát a baloldallal — az FKP-val — és a maoizmussal, amellyel egyet nem értve Derrida 1972-ben végleg szakít Philippe Sollers-szel), ma már nem nagyon szoktunk tudomást venni. Annál inkább divatba jött viszont a pszichoanalízis.

---

* SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, 1916, Paris, Payot, 1984, Bevezetés az általános nyelvészetbe, Gondolat, 1967. ford. B. Lőrinczy Éva.

Az új szövegelmélet megfogalmazója a Tel Quel folyóirat egyik alapító tagja, Julia Kristeva, a *Regény szövege* (Le Texte du Roman, Mouton Publishers, 1970) című könyvében a szöveget olyan transzlingvisztikai, nyelvészet feletti készülékként definiálja, amely a legtágabb értelemben vett kommunikációt (a világgal történő mindenféle kapcsolatteremtést) más, korábbi vagy egyidejű kijelentésekkel képes kapcsolatba hozni. Ebben a kristevai definícióban implicit módon jelen van minden, ami az új szövegre jellemző: jelentő-praxisok, produktivitás, jelentésadás (signifiance), feno-szöveg, geno-szöveg, intertextualitás. Kristeva szemiológiai kirándulásának tárgya egy 15. századi francia szerző, Antoine de La Sale regénye, amelynek alapján a szövegre vonatkozó elméleti alapvetéseit felállítja, gyakorlatban alkalmazza és összefoglalja. A szöveg-fogalom akkori nomenklatúrája alapján észrevehető a bahtyini polifónia, ill. a dialogizmus eszméjének hatása, hiszen ekkor, éppen Todorovnak és Kristevának köszönhetően jelentek meg Bahtyin művei francia nyelven. A tág értelemben vett dialogizmus, szövegek dialógusa a Saussure-féle szemiotikát dinamizálta, elmozdulásra készítette, amelynek eredményeként az alapvetően dualista és statikus szövegtárgy jelentő helyzete megingott. A szöveg áthelyeződött, eltolódott, s természetes módon beleütközött az előbb említett új tudományos kon-textusba, a marxizmusba és a pszichoanalízisbe. Ebből a dialógusból az irodalmi szövegvizsgálat új diszciplinája, a szemanalízis jött létre, amely tulajdonképpen a szemiotika kritikai felülvizsgálata volt, azaz «kritikai szemiotika». A szemanalízis a szöveget mint a jelentések keletkezésének helyét vizsgálja. Az új szituáció határeset jellegét terminológiai megújulás is jelzi, hiszen a szemanalízis írásaiban a különféle tudományok szakszókincse kristályosodik egy sokak által olvashatatlannak ítélt nyelvezetté. Olvashatatlan, hiszen tudatosan vagy tudattalanul olyan pszichoanalitikai, ill. marxista fogalmak, s velük együtt azok konnotációs mezői csúsztak az irodalomkritika szövegeibe, amelyek feldolgozását valószínűleg éppen az utalások, az intertextualitás teszik problematikusává. Már a lábjegyzetek, illetve a mottóul választott idézetek is sejtetik, mennyire jelentősnek ítélte a '68 szellemiségét felvállaló Julia Kristeva Marx és Lenin irodalomelméleti hasznosítá-

sát. Ennek az ideológiának a jelenléte rányomja bélyegét az új szövegre. A szemanalízis három területen is működésbe lépett: egyrészt konkrét szövegelemzések láttak napvilágot elfeledett, vagy eladdig értelmezhetetlennek ítélt művekről, másrészt teoretikus írások, amelyek célja a szöveg működésének vizsgálata és fogalmának tisztázása volt, harmadrészt főként a Tel Quel folyóirat körének tollából szoros értelemben vett irodalmi, ill. fikciós szövegek is születtek. A teória és praxis közeledése már az ötvenes évek új regényét is jellemezte. A tendencia csak erősödött a megújuló szövegfogalom és az új kritika hatására. Az elmélet és gyakorlat kommunikációját jól példázza Philippe Sollers Számok (Nombres, 1968) című regényének esete. A kortárs francia irodalom fenegyerekének tollából megszülető regénynek szinte egyidőben két jelentős olvasója is akadt, akik «saját» szövegeikkel «beleszóltak» a sollersi szöveg alakulásába. Derrida *La dissémination** című írásában, amely a Critique hasábjain jelent meg 1969-ben, Sollers regényét citálta — rá-li-citált.

Roland Barthes, a Számok másik jeles megolvasója, Az író Sollers (Sollers écrivain, Seuil, 1979) című tanulmánykötetében utólag megjelenő, de eredetileg 1968-ban, a *Nouvel Observateur* című hetilapban publikált írása (Le refus d'hériter, *Nouvel Observateur*, n. 181, 30/4/1968) szintén nem hagyományos értelemben vett kritika. Mindkettő inkább csak variáció a témára, amely téma maga is variáció, miként a címben szereplő többesszám is mutatja. Ezek ismerete nélkül viszont maga a «téma» sem annyira érdekes. A mai olvasó mindhármon konkrét (kézzel fogható, nyomtatásban megjelent) szöveget végigbogarássza, nemcsak azért, hogy irodalomtörténeti tények nyomába eredjen, hanem, hogy az azóta már derridai alapfogalommá vált «szétszórást», «jeloszlatást» (Voigt), diszszeminációt az elszóródás, ill. az el-szórás pillanatában érje tetten. Hiszen a derridai kategória önállósult, független életre kelt mind a sollersi, mind a derridai szövegtől. Máshova települt, de lehet, hogy konkrét helyet mégsem foglal el.

---

* Ezt a Derrida-írást 1972-ben egy kötet címeként látjuk viszont. Vö. DERRIDA, Jacques, *La dissémination*, Seuil, 1972, pp. 319-407.

A sok bába közt talán el is vész maga a konkrét szöveg, de mégsem, éppen inkább általuk tűnik elő, s a széthullott, szétszövegetelt töredékek egymás szavába vágva, egymás diskurzusában, vagy azon keresztül kelnek életre, találkoznak a kommunikáció visszhangjában, valahol a szövegen kívül, valahol szövegen-kívül, magukon kívül. A szöveg úgy tűnik kiszorult a szövegből. Az eddigi tárgy, struktúra szétszóródott, elveszítette tárgyszerű konkrét szövetét (textúráját), fogalomná vált. Íratlan, lebegő szöveggé, amely az írások és olvasások (szöveglelések) határán, azaz a szöveg — szövegelő — szövegelő hármásának egymásra feszülésében üti fel a fejét.

A szemanalízis, amikor a szövegről beszél, legyen az akár lebegő szöveg is, olyan jelentő-praxisok terére gondol, melynek szerepe bizonyos munkák, szerepjátékok teatralizálása, ahol nyelv és egyén összetalálkozhatnak. A találkozás dramaturgiájából fakadóan az írott szöveg statikus tárgya az íratlan, lebegő szöveg dinamizmusává lett, amely a struktúra által eddig eltakart, elfedett jövés-menésből táplálkozik. A «mozgásgyakorlatok» színre vitele alkalmából több szereplő egyszerre van jelen, egyszerre beszél, kommunikációjukba, az Én és a Másik kommunikációjába, az intertextualitás folytán, akarva-akaratlanul, más szereplők is, pl. akár a társadalmi kontextus is beléphet. Kristeva a «géno-texte» és a «phéno-texte» oppozíciójával egy új szemiotikai modellt vezet be, amely a szöveg genezisét, kialakulásának szintjét a már kész, megformált szöveggel, azaz a szöveg fenomenológiai megjelenítésével állítja szembe. Amit eddig szövegnek hívtunk, vagyis az irodalmi mű fenomenológiai megjelenése már nemcsak formájában, tehát nemcsak mint jelölő tűnik érdekesnek számunkra, hanem azért is, mert olyan jelölő lett, amely megőrizte egy korábbi, megelőző «létállapot» jelölő-jelölt viszonyának nyomait. Az új szöveg nyomolvasás, amely éppen e feledésbe merülő még nem jelet igyekszik feltárni. A geno- és a feno-szöveg dualizmusa tehát csavart dualisztikus viszony, amelyben a geno-szöveg az eddigi szöveget kitarja az alkotó, a szövegelő alany felé, mégpedig a lacani szubjektum fejlődésének fogalmköre segítségével. A szemanalízis azonban megmarad strukturalistának, éppen ezért lehetséges a geno- és feno-szöveget a generatív grammatika mély-, ill. felszíni struktúrájával rokonítani. Ez ellen a „kritika” ellen Kristeva hevesen tiltakozott,

hiszen a geno-szöveg jelentősége, szemben a mély-struktúráéval, éppen az, hogy szemiotikai szinten megelőzi a struktúra kialakulását.* Kristeva elméletének e korai megfogalmazásában azonban még nem tudott és talán nem is akart elszakadni a formalizmustól örökölt tudományosság igényétől, amely ugyan felvetette a szövegkeletkezés új paradigmáját, azaz a hagyományos kétpólusú modellt megpróbálta szétfeszíteni, nyelvhasználatában azonban ki- és megmondhatónak, sőt definiálhatónak véli a szöveg fogalmát.

A szemiotikánál tárgyalt dualizmus más szinten és sokkal összetettebb formában, de tovább él a kristevai szemléletben, amelynek eredményeként a szöveg fogalom lett, azaz jól körvonalazható hivatkozási alap, amely ugyan megfogalmazza a nyitottság és a lebegés elméleti igényét, nyelvében azonban éppen lerombolja azt.

A geno- és a feno-szöveg mögötti összetettséget mutatja mindenesetre a szemiotikai és a szimbolikus kristevai oppozíciója.

A szemiotikai szemléletben a szöveg a nyelv és a jel közötti kapcsolatban jelenik meg.

A szemiotikai az ösztök szintje, ha úgy tetszik a tudattalan, ahol még nem beszélhetünk jelekről, jelek konfigurációjáról, hanem csak olyan ideiglenes, minden ábrázolást megelőző valamiféle kezdetiről, amely viszont a szimbolikus (nyelvi) jel létrehozásában utólag részt vesz. Ezt a név előtit, a saját név, a tulajdonnév, ill. a megnevezés előtit Platón Timaioszából kölcsönzött terminussal Kristeva chorának** nevezi.

A szemiotikai szemléletben a szöveg a nyelv és a jel közötti kapcsolatban jelenik meg.

* Vö. KRISTEVA, Julia, *Sémiotiké, Recherches pour une sémanalyse*, Seuil, p. 220-225.

** Vö. KRISTEVA, Julia, *La révolution du langage poétique* (A poétikai nyelv forradalma), Seuil, 1974. «Ha pedig ez így van, akkor el kell ismernünk, hogy a világon háromfajta dolog van: egyik az, amelynek formája változatlan, mentes a keletkezéstől és elmúlástól [...] láthatatlan és érzékelhetetlen [...]; a második [...] érzékelhető, keletkező, folytonos mozgásban van, valamely helyen születik, s onnan ismét el is tűnik, az érzékeléssel járó vélekedés számára hozzáférhető; végül a harmadik fajta minden egyes esetben: a tér, maga romlástól ment, helyet ad mindennek, amik keletkeznek, őhozzá magához csak az érzékeléstől elvonatkoztatva, az okoskodásnak bizonyos fattyúhajtása segítségével lehet eljutni; s így alig lehet róla valami megbízható tudomásunk. Platón, Timaios, 52 paragrafus, Ford. Kövesdi Dénes, Platón Összes Művei III. p. 355.

Ontológiai értelemben közelít Platón kozmogóniájának harmadik fajához, amely a minta és a minta alapján keletkező kettősének megnevezése után szükségszerűen vetődik fel. Ez a nehezen definiálható, homályos harmadik, minden keletkezés befogadója lesz a Chora. A pontos megnevezés lehetetlenségével küzdve Platón olyan metaforaláncot hoz létre, amelynek segítségével elkerülheti, vagy legalábbis a lehető legkésőbbre halaszthatja a fogalom kimondását. A metaforikus képek sora által előidézett chora-fogalom a pontos definíciónál sokkal kifinomultabb és költőibb. Ennek alapján lesz a térség, térköz, hely jelentésű chora «befogadó», «anya», «lenyomatok dajkája», amely minden alaktól ment, állandó mozgásban van, mégis mindenkor ugyanannak nevezendő, azaz önmagával mindig azonos. A semmire vissza nem vezethető chora az idő-tér dualizmusán kívül esik. Ha az idézett metaforalánc valamelyikével, például az anyával, ill. az anya nevével azonosítanánk («... és egészen megfelelően hasonlíthatjuk a befogadót anyához; a mintát az atyához...», Platón, Timaios, 50d paragrafus), akkor visszahelyezkednénk az apa-anya oppozíciójába, ahol az anyának, mégha az a Magna Mater is, de konkrét jelöltje volna. Ennek a chorának nincs konkrét jelöltje, ez a befogadó anya a szexuális differencián kívül és túl van. Derrida számára, aki bizonyára sokat tanult Platón metaforáiból, a chora a végső nevet helyettesítő láncolat egyik láncszeme lesz, amely láncolat egyetlen tagja sem a nevek neve*.

Ez a szemiotikai szakasz előzi meg időben azt a szimbolikus fázist, amelynek során — a lacani analízis szerint is — a tárgy és az alany létrejön. Az egyén életében a szemiotikai tehát a preverbalis időszaknak felel meg, amelynek ösztönleiratai megelőlegezik a következő, szimbolikus szakasz jeleit. A karteziánus cogito egész-sége már nem a régi, állapíthatnánk meg Barthes-ot parafrázálva, s a születő alany-egyed eredendően «többes számú», hiszen nemcsak a körülötte aktuálisan meglévő jelölőket észleli, hanem a szemiotikai-képzetes korszakának jelölő-nyomait is, bár azt legtöbbször álcázott, eltolt, szublimált formában, hiányként. Ehhez a többes számú szubjektumhoz kell közelférköznünk, ha a szövegről többet akarunk megtudni. A szöveg dinamizmusa az «eltérő szerep-

* Vö. DERRIDA, Jacques, La Pharmacie de Platon, in *La dissémination*, Seuil, 1972, pp. 184-186.

lők» konfrontálódásának eredménye, így a szöveg sohasem valami-féle produktum, végtermék, hanem produkció, folytonos, vagyis soha sincs és nem is lesz vége. Állandóan szövegelünk, még akkor is, ha semmit sem szövelünk. A szöveg tehát mindig mozgásban van, *perpetuum mobile*, munkálkodik önmagán belül és bennünk is, vagyis «megdolgoz», átgyúr bennünket. Átjárjuk és átrágjuk egymást. A szöveg produktivitás. A szemiotika szövegértelmezése szerint — követve a jelentő és jelentett paradigmáját — a szöveg mellé hozzá lehetett és kellett is rendelni egy lehetőleg egyedüli, kanonikus jelentést. Ennek a „globális” és titkos jelentésnek a keresésére indul még a *ricoeuri* hermeneutika is. Legalábbis ez az, amit *Derida Ricoeur* szemére vet*.

Mint poliszém terület, a szemanalízis szövege az irodalmi művel párba állítható jelentés fogalmát száműzi szókészletéből és helyette a jelentésadás (*signifiance*) kategóriáját vezeti be, mellyel láthatóan a születő többjelentés megragadására törekszik. Az egyén e fogalom mentén képes belefeledkezni, beleveszni, nyomot hagyni a szövegben, immáron a saját szövegében. Körülbelül ekkortól beszélhetünk a szöveg erotikájáról, ill. elerotizálódásáról is, anélkül természetesen, hogy maga a konkrét szöveg szükség-szerűen erotikus jelenetet ábrázolna. A szöveg élvezete és az élvezés szövege igen közel kerültek egymáshoz. A szöveg-elgondolás mozgásterének ilyenén kitárulása a leírt szöveget ugyanakkor már kimozdítja a szemanalízis fogalmi mezejéből. Megpihenni nincs idő. Ez már a dekonstrukció szövege.

Nem véletlen tehát, ha sokakat vonzott, mert tetszett, vagy nem a Mojo-beli szövegelés. Mivel saját szövegének alkotásélménye a szöveg alkotóját (íróját, olvasóját, újraolvasóját, hallgatóját) az «szméletvesztés» határáig sodorhatja, a szövegtudományt az élvezés-élvezet tudományának is nevezhetnénk. De egy ilyen «elnevezés» azonnal rögzítené, végessé tenné azt, aminek vég nélkülisége a szöveg-lét alapfeltétele. Rögzítené, fixírozná, gúzsba kötné nemcsak magát a szöveget és annak létrehívóját, de az egyetlen és

* Vö. *Derrida, Jacques, Positions, entretien avec Jean-Louis Houdebine et Guy Scarpetta*, in *Position*, Ed. de Minuit, 1972, pp. 61-62.

kizárólagos jelentés kutatásának irányába mutatna. Pedig a kishalálakat, eszméletvesztéseket is megélt szövegfogalom, azaz írott szövegek és lebegő szövegek állandó multiplikálódása, (amely a szövegelő, a szöveg és a szöveglelő szakadatlan találkozásának köszönhető) pontosan ezt a betokosodást szeretné elkerülni, ezért kellett a megnevezés pillanatát mindig egy újabb pillanatra helyezni, egy új definícióval az előzőt érvényteleníteni, vagy ha nem is érvényteleníteni, mindenesetre — derridai módon — felfüggeszteni, várva egy jobb holdállásra, amikor majd a dolgok végre azt jelenthetik, amik. S ez a végtelenbe tűnő játék még a szövegek kimondásának, kiejtésének (szöveg-ejtésnek) idejét és határát is elmosta, s a szoros értelemben vett szövegelést, azaz szöveglelést követően belefolyt, beleveszett auktorának «odoricüléseibe», átüléseibe, áttelepedéseibe, áthelyeződésének mozzanataiba is. Sőt még a telefon ördögének játékába is, amelynek következtében a megszakadások és újr ahívások közti feszültség éppúgy a szöveg részévé vált, mint a sokszor megismételt, állandóan véglegesülni vágyó telefonba olvasott szöveg. A szöveg-generálás egy másik példája volt a Dömdödöm-teszt effektív játékra hívása, amelynek kiértékelése, vagyis a játékban résztvevők válaszszovegei is az előadás szövegébe kovácsolódtak.

Játszadoztunk és játszadozunk, s közben elfeledjük, hogy az eltüntettem-előhúzó bűvészinásának mutatványát már csak mímelni tudjuk. Freud «Fort-Da» játékot kitaláló gyermeke* saját gombolyaga segítségével még egy valós „alapszöveget”, az anyát is képes volt helyettesíteni:

A gombolyagot eltüntette majd előhúzta; s ezt az ellentétes mozgást a «Fort», ill. a «Da» szavakkal kísérte. Elment, itt van. Az anya elment, s az anya újra itt van. Az anya eltávozásával a gyermek kényszerülten lemond az anya jelenlétével biztosított örömről, hiszen ezidáig, vagyis mindaddig, amíg ott és jelen van, a gyermek volt az anya vágyának egyedüli tárgya. Most a gyermek a gombolyaggal helyettesíti anyját eladdig, hogy a játék végtelen ismétlésé-

* Vö. FREUD, Sigmund, Au-delà du principe du plaisir [Túl az örömelven], in *Essai de psychanalyse*, Payot, 1972.

vel szinte lerombolja, megszünteti. (megöli) magát a tárgyat (az anyát), hogy kedvére, immár szimbolizált formában (azaz nyelvi szinten) akkor és annyi időre hívhassa elő, amikor és ameddig csak akarja. Ez az öröm pillanatának végtelenné, vagyis szöveggé, szövegeléssé tágítása. Az anya eltávozása véget vet az eddigi szimbiózisnak, hiszen a távollét az anya vágyának (szeretetének, érdeklődésének) máshollétét (másra irányultságát) jelenti, amely a gyermek számára az apa nevét, illetőleg az apa metaforáját vezeti be, egészen az Apa Törvényének elfogadásáig. Az eltüntettem-előhívom játék azonban, mégha a gyermek rákényszerül is a valós tény elfogadására, egy pillanatra, az öröm időtoredékére képes kijátszani az Apa Törvényét (az anya megszüntetése tulajdonképpen az Apa halála), ekkor a gyermek az anyát, illetve az anya vágyát újra magáénak tudhatja, mégha csak képzetesen is.

A dekonstrukció szöveg-fogalma, legalábbis a Mojo-beli magánélményem ezt látszik megerősíteni, a «Fort-Da», a -már-elment-de-én-elő-tudom-hívni, elő-tudom-varázsolni, elő-tudom-szövegelni várakozó feszültségéből táplálkozik. Tudniillik ez a feszültség volt az akkor és ott keletkező szöveg befogadó és nemző chorája, közös genezise. Az „alkotói” öröm, mégpedig a barthes-i szövegöröm. Hiszen mindenkor az írói szöveglelés öröme az, ami a mi szöveglelésünk örömében visszacseng. A leírt szöveg hosszas szöveg-nem-lelések kínjából is virágba borulhat. A (szöveg)öröm előzője gyakran (szöveg)üröm.

A megújuló szöveg-fogalom körülírásának szándéka vezet el Georges Bataille-hoz, akinek filozófiai szintre emelt erotizmusa, kishalál-fogalma szoros kapcsolatot mutat mind Barthes szövegeotikái elképzeléseivel, mind Freud gombolyag-metaforájával.

Jean-Lacroix szerint, aki kritikai írásaiban elsőként reagált a hatvanas évek francia szellemi változásaira, Bataille-nak sikerült kimondania, megneveznie azt a helyet, amelyet a «différence» Deridája finom lépésekkel csak körülóvakodni volt képes*.

* Vö. LACROIX, Jean, *Écriture et métaphysique selon Jacques Derrida*, in *Panorama de la philosophie contemporaine*, PUF, 1968.

Ez persze túlzás. Ha ugyanis felidézzük a derridai gondolatmenetet, akkor világossá válik, hogy a nyugat-európai metafizika lerombolását — miként azt a csalóka negatív konnotációjú dekonstrukció implikálná — lehetetlen végrehajtani. Tudniillik a differencián alapuló világkép helyébe nem tudunk (nem szabad?) egyértelmű határokkal, paradigmákkal^o rendelkező másikat illeszteni — „csak” egy ideiglenes helyettesítőt (a platonai chorát?, egy freudi gombolyagot?, vagy a barthes-i neutrálist?, Bataille kishalálát? —, vagy még azt sem, mivel a nyelv rendszerének alapja a differencia, és a nyelven kívül nem tudom még önmagamot sem elmondani. Hacsaknem magamon kívül, szövegen kívül, esetleg színen kívül a kulisszák mögött, ob-szcén mód. Dekonstruálni persze azért tudunk! — a dekonstruálás borotvaélen táncoló, japán barátjához levelet író Derridával^o.

Ez az, amit Bataille is tesz, nem pedig azt, úgy és ott, ahogyan Jean Lacroix elgondolta, hiszen legyenek munkái bármennyire is obszcének, sem tematikájukkal, sem nyelvükkel nem tudják a szöveget végérvényesen ob-szcén szituációba sodorni.

Az obszcenitás egyik előidézője az életműből sugárzó mélységes, fékevesztett erotizmus, amely a mi hétköznapi erotika-fogalmunkon túlmutatva a *L'Érotisme* (1957) című, összefoglaló jellegű műben filozófiává, végsősoron az Egy és a Kettő filozófiájává emelkedik. Ebben a könyvében az erotizmust a tabukkal (a halállal, a prokreációval) és a tabuk áthágásának kérdéskörével hozza összefüggésbe, melynek eredményeként az erotizmus fogalma köré a bataille-i filozófia sajátos erővonalaí rajzolódnak ki a Halál, a Kishalál, a Nevetés, a mocsok, a horror, a részegség, az orgia, a túlzás és az eksztázis tapasztalataiban. A hős (alkotó) ezeken a

---

^o E tekintetben tanulságosnak tűnik az „utolsó Barthes” neutrálisról szóló előadásának ide vonatkozó részét idézni: „ahol értelem van, van paradigma is, és ott, ahol van paradigma, azaz oppozíció, van értelem is. Elliptikusan azt is mondhatnánk, hogy az értelem a konfliktuson nyugszik, azaz bizonyos terminusnak a másikkal szemben történő választásán. Értelmet kovácsolni tehát bizonyos terminust a másik ellenében kiválasztani. Minden konfliktus tehát az értelem szülője... Az egyiket választani a másik ellenében mindig az értelem oltárán hozott áldozat. BARTHES, Roland, *Le désir de neutre* [A semleges vágya], in *La Règle du jeu*, août, 1991. N.5, pp. 36-60.

^o Vö. DERRIDA, Jacques, *Lettre à un ami japonais*, in *Psyché*, Galilée, 1978, pp. 387-393.

tapasztalatokon keresztül jut el a lehetséges határig, a *meghaladás* pillanatába, oda, ahol a régi misztikusok talán Istennel kommunikáltak. A Bataille-féle lehetséges határ azonban még ennél is intímebb, túl istenhiten és ateizmuson, hiszen tárgya nem egy megszemélyesült, konkretizált Isten-kép, vagy egy fogalom, hanem egy megelőző, konkrét jelentettel nem bíró belső tapasztalat (L'Expérience intérieure, 1943), amelyet csak körülírni, ill. körülutazni tud a belső szövegelés misztikus erotikus kalandja. Ez az ismeretlen ijesztő. Tátongó mélysége félelmet, irtózást kelt. Vonzó orgiái, mocskadékvál rémisztő túlzásai az áthágás, a törvényszegés eksztázisát rejtegetik. A «kishalál» önkívületének élménye a szövegre lelés élménye, amikor is a diszkontinuos kontinuosba játszik. A diszkontinuitás elszakadás, veszteség, amely a születéssel, az eszméletre ébredéssel, a tükörkép jelként történő felismerésével veszi kezdetét, hiszen ekkor szakadunk el a Másiktól, ill. ekkortól önmagunkat mint a másikat fogjuk fel. Ezt az elvesztett, éppen ezért mindig vágyott Másikat, az elvesztett szöveget, amelyhez paradox módon csak a Halál vezethet vissza bennünket, reméljük újra és újra felidézni a kontinuitás-diszkontinuitás, az «elment-újra-itt-van» játékának feszültségében éppúgy, mint az erotikus «kishalál» eksztázisában.

A kishalál, mint arra neve is utal, előre eljátsza és kijátsza a nagy és végleges Halált, mivel repetíciójával megszünteti, időlegesen felfüggeszti azt, hasonlóan a gombolyaggal játszó gyermekhez, aki végsősoron az anya távollétét játsza el, vagyis játsza ki. A Bataille-féle írás is itt, a «Fort-Da» szövegének mozgásterében, az Apa törvénye által korlátozott hiány-vágy, a kontinuitás és a diszkontinuitás intervallumába íródik, végtelenné — szöveggé — tágítva ezzel a *meghaladás* pillanatát. Az erotizmus és a halál szoros kapcsolatát számos Bataille-mű feldogozta. Madame Edwarda a kocsmai közönségre fittyet hányva fekszik fel az asztalra, meztelen altestét az ég felé fordítva, vágyat, a találkozás, a szövegelés, s bizonyára az értés vágyát kelti, egymásban való feloldódásra csábít, de morbid módon halálosan. A mű a kishalál pillanatának színre vitele, s annak folytonos felelevenítése, de az értés, a megértés körülményei az íratlan, tiszta lapokon tisztázatlanok maradnak. Jellemző, ugyanakkor szükségszerű, hogy az egyes szám első személyben megírt történet kihagyja annak a jelenetnek az ábrázolását, amely a lehetséges megértést hordozná. Fehéren hagyja, érintetlenül, a nem-tudás és a tudás határán, színek kavalkádjának

és a színhiány keresztveződésében. Mert hogyan is lehetne másképpen ábrázolni a Halált, ha nem így, a szöveg halálával? A másik megoldás — a kishalál elbeszélése — még ennél is sokkal nehezebb, tudniillik szükségszerűen benne tart a nyelv differencián alapuló rendszerében. Mégis úgy tűnik, Bataille-nak sikerül bennünket a kishalál kontinuitásába szövegelnie... A testi erotizmus, a tiszta szexualitás itt emelkedik az alkotás szakralitásává, a szemiotikai szimbolikussá, ugyanis az aktus, az írás aktusa oly mértékben magával ragad, hogy benne vágyam látszik megszületni. A szöveg élvezete és az élvezés szövege ugyanaz.

De mi köze lehet a szövegnek a fogadóbeli meztelen, felcsinált, kiválasztónedveivel bennünk viszolygást keltő, ugyanakkor szexuálisan vonzó Edwarda-hoz? Mi köze lehet a széplelkek gyomrát felforgató, obszcén jeleneteknek a szövegről szóló elmélkedéseinkhez? Talán éppen az, hogy ob-szcének, vagyis, hogy az alkotás minden mozzanatában színen kívül születtek, s olyan obszcén (trágár*) jeleneteket hívnak életre, amelyek az egyedtet, az alkotó-olvasót a szimbolikus előtti fázisába, azaz a szemiotikai, ill. a lacani képzetes fázisba űzik vissza.

Ilyen értelemben még a platóni chora is ob-szcén. Hiszen akkor, a színen kívül még megvolt, ill. meglehetett az azóta már millió formában, helyen és időben váratlanul felbukkanó, szétszóródott, belőlem kiszakadó Másik, mert az alany és a tárgy, az Én és a Másik elkülönülése még nem következett be. A «Fort-Da» is már csak felidézni és nárcisztikusan beletörődni tud ebbe a veszteségbe. S a mi szövegelésünk is, legalábbis számomra úgy tűnik, csak a «Fort-Da» beletörődéséig jut és juthat el. Vagyis játékszövegek metonimikus létrehozásába fullad, amikor is a jelölők egymásutánisága már nem az egyedüli jelöltet (jelentettet) van hivatva ábrázolni, hanem magát az egyént. A lacani nyelvészet a jelentő és jelentett saussure-i egységét egy vonallal egymástól elválasztotta, a jel egységén így egy vágás (nárcisztikus seb) keletkezett, amelynek következtében a jelentő a jelentettel szemben elnyerte autonómiáját és elsődleges voltát.

---

* E koncepciót látszik alátámasztani Freudnak a viccről, ill. a trágár viccről szóló tanulmánya is. FREUD, Sigmund, A vicc és viszonya a tudattalanhoz, in *Esszék, Gondolat*, 1982, p. 112.

Madame Edwarda és az elbeszélő története a kishalál, illetve a kishalálban fellelhető kontinuitás keresése. A kishalál-ekszztatikus-obszcén repetíciói azonban nem ígérhetik, esetleg csak idézhetik, másolhatják az Igazi, Valódi Halál eksztázisát, amelyben a Másik végre — prezenciaként — felfedhetné önmagát, hiszen ez a Másik a Halál, a megismerhetetlen, a lehetetlen vágya. Talán ebből a nézőpontból lesz igazán érzékelhető, hogy miért is tekintettük a korai Kristevát formalistának, strukturalistának. Hiszen ez az új, a jelölők sokaságában kirajzolódó dekonstrukciós szöveg-fogalom már nem képes fogalommá távolodni, Barthes-tal mondva sohasem lesz paradigmává. Ő az a köztés, amely a határon, a szövegeelő-szöveg-szövegeelő között feszülő fort/da intervallumban, itt és ott, a filozófiai egytől és a kettőtől egyaránt távol üti fel a fejét. Valahol közöttük, közöttünk, a-kettő-közt található.

A szöveg legújabb definíciója tehát nem létezik; ő annak a Másiknak a Vágya, aki mindig máshol van. A szöveglét értelme talán éppen e definiálhatatlan kívülletben, máshollétben áll.

Az első de-kon-ferenc-ián mi magunk is résztvehattünk a konstruktivista irodalomelmélet dekonstrukciós születésénél, ahol is a szövegnek — sajnos nem számoltam pontosan össze mennyi, de — legalább öt tucatnyi definíciója szájalt elő, a következő pillanatban azonban meg is szűnt, hiszen megtudtuk, hogy a vágy humanizálódásának pillanatában, azaz a nyelvre ébredéskor a beszéd magát a dolgot öli meg, s a dolog halálával a vágy az örökkévalóság végtelenjébe száműzetik, vagyis szükségszerűen sohasem teljesül, mégis érdemesnek látszik, hogy az ismétlésnek és a «kishalálnak» e metszéspontján felbukkanó szövegre, még egyszer, utoljára retrospektív pillantást vessünk.

Miről is van szó?

So I went to the Pitt. Parker
to get my ticket. But it was
10 pm. The ticket was discarded on
Sunday.

I went home, had a good night's
sleep, and made the train with 25
minutes to go the next morning.

On the train I talked to some
students. One said it doesn't matter
whether that's the only one news
station, even though it is run by
the government.

I said a Free Press is essential to a
democracy.

We also talked about how good
the wine is in Villany and we
visited and had some right then. They

left and I read that
piece by Moricz
about the election
fraud in Yugoslavia
in 1955.

Picc seemed prepared and I saw the
Csereny and the Erdelyi school buses.
The primary school was where Csereny is
and said they heard the fighting last
year. It's awfully close.

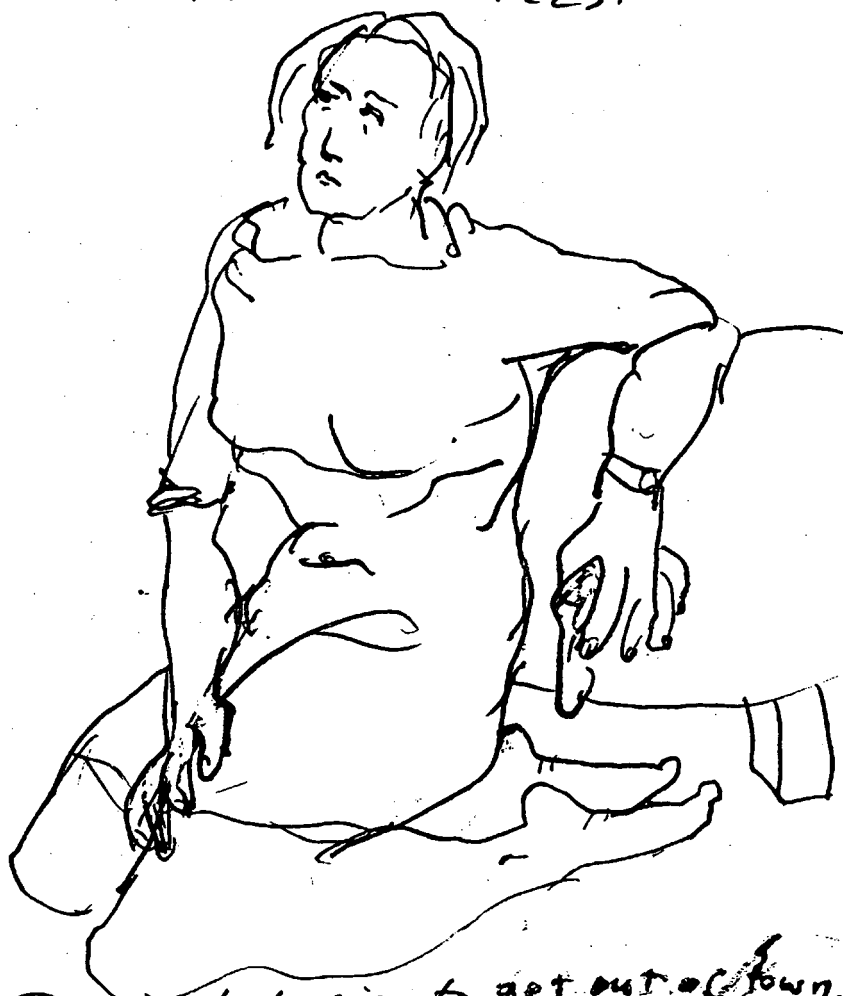
I took the train back to Budapest
with these amazing friends. I
felt proud to be on the way.
We drank some beer.

Nov. 5, 1955
Moricz
McCagg

Louise McCagg munkája

A short diary: Last night
I worried that I'd miss
the train to Pécs.

It would be nice to get out of town.

Louise McCagg munkája